

GUNDOLF.

1880—1931.

Mikor Friedrich Gundolf heidelbergi egyetemi tanár nagy barátjának és eszményképének, Stefan Georgénak születésnapján váratlanul örök álomra hűnyta szemét, az irodalomnak az a kevésszámú kiválasztottja úgy érezte, hogy ez a halál nem elmúlás, hanem megdicsőülés, hogy itt éppen a nagy irodalmi mult és a bizonytalan, de még minden ígérettel kápráztató jövő számára újra élővé valósult az a kivételes szellem, amely már szinte mint megfoghatatlan árny, mint megtestesült anachronizmus járt a sivár és ellomposodott jelenben. Ez a megdicsőülés különös sugárzással vonta be azt a férfit, aki már külső megjelenésében is mintha tükörképe, a messzeségből idevetített fényjele lett volna a lelkében élő antik ideálnak s aki a nietzschei übermensch felmagasztosult szellemét az alkibiadesi szépség testi tökéletességében hordozta. Ez a megdicsőülés még áthatóbbá tette kemény akarat villanásától acélos tekintetét, amely mindig és mindenütt csak a nemest, az emelkedettet, a választékosat, az emberi alkotások egyetemesen összecsendülő nagy harmóniáját kereste. Ebben az emelkedett szemléletben éppen annyi volt a csodálatos kultúra gazdag és tudatos iskolázottsága, mint az ösztönös megérzés. Talán éppen ez az ösztönös megérzés eredményezte, hogy az, aki valósággal könyvtárak kvintesszenciáját hordta agyában, először próbálta a legholtabb tudományt, az esztétikát az élet teremtő tettekkel valószínűvé tenni. Mintha mesterének, Stefan Georgénak fényből font eszményképe: Maximin, benne telt volna meg először az élet bitoros nedvével s miközben századok és szellemek káprázatos színjátékában szomjas lélekkel kereste az emberi lét örök hatalmait, egyszerre csak ráeszmélt arra a mágikus erőre, amely közös démona, közös sarkalója volt minden nagy alkotónak. És ebben az erőben látta azt a lendítő rúgót, amely a szétforgácsolt jelent is közelebb viheti az emberi boldogság nagy korszakaihoz.

Ő volt az első, aki George köréből kiemelkedett. Ifjúkori művei, lírai költemények és esztéta-dialógusok még csaknem észrevétlenül jelentek meg a *Blätter für die Kunst* kiválasztott kis közönsége számára. De neve egyszerre hangos visszhangot vert az egész megújulást váró germánságban, midőn mint a heidelbergi egyetem docense első nagyobb munkáját kiadta. *Shakespeare és a német szellem* volt ez a munka, amely önmagukban is ható költői szépségein kívül új utat próbált vágni a történelemtudomány számára. Gundolf itt nemcsak egészen eredeti kultúrtudományos módszerrel akarta megérzékelteni azokat a benső erőket, amelyek történeti eseményekben, művekben és alakokban mint állandó hatások élnek, hanem először próbálta meg a multat a jelen szemszögéből átélni. Itt állította fel először azt a tételt, hogy minden élő mozgalom nemcsak a jelen erőiből alakul ki, amelyeknek hatása alatt létrejött, vagy amelyeknek hatása ellen küzdeni akar, hanem a multból is, amely benne, nem mint tárgy vagy tartalom, hanem mint erő, állapot vagy hatás tovább él. A szellemi és történeti világ embereiben testesül meg s rajtuk kívül

mint élő valóság nem létezhetik. A nagy szellemek és elsősorban a nagy költők, akik közül egy század rendszeren csak egyet szül, azok a kivételes géniuszok, akik ki tudják választani a történelemből, a jelenben is termékenyítőleg ható erőket, amelyek még egyre új erőket ébresztenek, fokozzák és teljesebbé teszik az életérzéseket. Az igazán nagyokat éppen az emeli magasan a tömeg fölé, hogy bennök megújul a mult és ez az újulás mint nem múltó erő él és hat tovább, nem azért nagyok, mert ezer év előtt *éltek*, hanem azért, mert ezer év múltán is *élnek*.

A multnak, a tradícióknak ez az eleven és teremtő erejű bekapcsolása a munkáló jelenbe maga is eléggé mutatta, hogy George és körének mozgalma egyáltalán nem az volt, aminek hitték, elefántcsonttoronyba elzárkózott széplelkűség, könyvszagú, romantikus dekorációk közt farsangoskodó esztétaság, hiszen távol állott mindattól, ami a mult század végének esztéticizmusát jellemezte, az élvezeti vágynak azt a féktelenségét, amely a multban csak ingert és eszközt látott a finomult lélek eklekticizmusa számára, amely csak a személyiségek eredetiségét, rendkívüliségét, különös árnyalatait kereste, tehát teljesen individualisztikus alapon állott. Gundolf ezzel ellentétben valósággal vallásos kultusszal veszi körül a kiválasztott nagyokat, mert szerinte a nagyok kultusza értéktelen, ha nem a vallásos tisztelet szent félelmével egyesült. Nagyokat élvezeti ingerré alacsonyítani annyi, mint a nagyságot megtagadni. A nagyember a legmagasabbrendű forma, amelyben földön az istenit átélhetjük s a valóságos ember és az élet mindenütt az eszme előtt jár, mert az eszmék végeredményében csak eszközök vagy következmények, azért «minden egészséges kor mindegyre újra visszatér az élet örökké áradó forrásaihoz, amelyek a nagy szellemek életművéből fakadnak».

Egy megrendült kor forradalmi lelke le akarta dönteni a hősi bálványokat, meg akarta tépni a tekintélyeket, míg Gundolf a történelmi létet is csak hősi vezetők színbolumaiban tudta elgondolni. Még inkább elválasztotta a materiális gondolkodású jelentől az, hogy a hősben sohasem történelmi szükségszerűségek végrehajtóját látta, hanem a történelmi valóságok forrását, megteremtőjét.

Az antik világban sokkal természetesebb, sokkal magától értetődőbb volt a hős helyzete. Mikor még a test és lélek elválaszthatatlan szoros egységet alkotott, a hős és a tömeg közt csak mennyiségbeli különbségek voltak. Benne csak nagyobb mértékben, erőteljesebben élt az, ami az egységes kultúrától összefogott tömegben éppen úgy megvolt, a hős magából sugározta ki az isteni ragyogást és az egész életérzése, ha felfokozottabb mértékben is, ugyanaz volt, mint a pólus valamennyi tagjáé.

A kereszténység azonban elválasztotta a testet a lélektől s az istenit fölébe helyezte a földinek egy túlvilági öröklét formájában. A mai hős tehát sokkal nagyobb feladatra hivatott. Vagy fel kell emelkednie az istenihez, vagy le kell magába kényszeríteni az isteni lelket, hogy így teremtsen meg önmagában a kozmikus teljességű embert. Így a hős lényeges tulajdonságai nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is különböznek a tömegéitől, amelynek számára az isteni erők földi színbolumává válik. Az antik kor teremthetett tehát hősokeket, de egyéniségeket nem, míg a mai korban a hős nagysága a nagy egyéniséggel kezdődik. Az antik világban a nagyember nem létföltétele, hanem csak kivirágzása a kultúrának. «Most a nagyembernek időről-időre el kell jönnie, hogy a megmerevedett vagy odvassá vált hagyományokat új őstartalommal szétrepessze vagy megtöltse.»

A ma szükséges kultúra-teremtőket a formahozókban és nem a formarobbantókban látja Gundolf. Ma ezer rendszerünk van, de hiányzik a nagy forma. A nagy szellemekből sugárzik az erő, amely a kaotikusan kavargó tartalmaknak kötést és képet ad. A mai kultúra számára főképpen három nagy kozmikus szellemben érzi Gundolf a formai megkötést és formaképzést sugárzó erőt és ezek: Dante, Shakespeare és Goethe.

Dante, szerinte az új világ első nagy embere. Megmutatja «mit jelent egy megmerevülő világot új öslélekkel átsugározni és egy tapogatózó, szanaszét töredező, széthúzó emberiség számára állandó mértéktartást, rendíthetetlen ritmust és architektúrát, formát és képet teremteni. Dante abban az átmeneti korban, amelyben a lélek fölötti extázis s a szellemét túlszárnyaló skolasztika állapotát egy érzékileg zabolátlan hedonizmussal akarta felváltani, megmentette világát a kísérletezés kaosától.» Dante átmentette számunkra a középkor szinte érzéki extázisát, misztikus buzgalmát és a skolasztika értelmi feszültségét, amelyek nélküle csak halott történelmi romok volnának. Az ő forró véretől átítatva újra dobogó életté elevenedett minde, ritmussá, zenévé zendültek a szférák, amelyekben mindennek helye és súlya volt.

«Dante nélkül a mai ember számára, akit alaktalan és hatástalan világ vesz körül, nyomtalanul eltűnt volna, mint életérzés a *kozmosz*, az az minden lét önmagában lezárt, változhatatlan törvények szerint megszabott rendje, legfeljebb pusztá fogalom vagy történelmi emlék maradt volna.»

Dante tehát az isteni kozmosz és az emberi én között teremtette meg a szintézist, Shakespeare viszont a dolgok és tárgyak végtelen változata és az emberi személyiség között. Dante emberfölötti világrenddel állt szemben, Shakespeare a valóság millió változatának emberfölötti teljével és mint Dantéban, benne is ott dobogott a határtalan befogadóképességű szív, amelynek forró kohójában a legidegenebbet is a magáévá tudta átizzítani. «Shakespeare sohasem téved el a valóságnak ebben a végtelen útvesztőjében és helyes valóság-érzéke sohasem csalja meg. Mindig fölényes, nemes, biztos, elfogulatlan marad. A legalantasabb valóság sem riasztja vissza, annak is juttat részt nagy szívéből, de sohasem botránkozik meg rajta, nem is isteníti vagy szigeteli el. A nagyot nagyra teremti, a kicsit kicsivé. Nemcsak a legátfogóbb realista ezért, hanem a legigazságosabb is. Alanyisága sohasem emészttette el vagy zavarta meg alakjait... a saját mérhetetlenségét soha sem tette a világ kizárólagos mértékévé vagy tartalmává, mint Michelangelo. Senki sem volt olyan igazságos a valósággal szemben, mint ő anélkül, hogy alázattal hódolt volna előtte, senki sem volt annyira Titán anélkül, hogy szertelenné nőtt volna.»

A valóság közvetlen szemléletének és megismerésének nagy emberi realizmusát meghamisítja a racionalizmus, amely a valóság tárgyait elvont fogalmakká változtatja, ezekkel a fogalmakkal operál és a «tudomány fátyolát húzza a való világ és az ember köré.» Így egyik oldalon marad a reális testétől megfosztott szellem, másikon a lelkétől megfosztva kaotikussá kavarodó valóság. Most jön az új szabadító: *Goethe*, aki először széttépi a racionalizmus fátyolát, azután kettős szintézissel újra egyé forrasztja a kettéhasadt létet, amennyiben a maga mindent átfogó szellemével tölti meg a világot és ezzel újra rendet teremt a kaoszban, viszont a fogalmak testetlen világát újra hússal és vérrel veszi körül és testet és formát ad annak, ami árnyszerű és alaktalan volt.

Gundolf művének talán legérettebb és legtermékenyebb magja az a hatalmas föliókötet, amelyet Goethéről írt. Természetesen nem szabad itt az életrajzot a szó megszokott átlagértelmében venni. Gundolf szerint a nagy

művésznél nem az élet befolyásolja, irányítja, formálja a művet, hanem fordítva, maga a mű hatja át és irányítja az egész életet. Az igazi művész ugyanis egészen más formában, egészen más szférában éli át a dolgokat, mint az átlagember. A művész valamely kényszerítő belső sugallat, szinte öntudatlan parancsa alatt él és cselekszik. Goethe ezt a sugallatot a maga démonának nevezte. Ez a démon annyira ura volt életének, hogy nincs talán a világirodalomban költő, akinél a művek annyira magát az életet jelentenek, mint nála. Goethe egyébként azok közé a kivételes harmonikus lények közé tartozott, akiknél az ösztön, a tudatos gondolkodás és a genie egy irányban haladnak. Nála a gondolkodás csak tudatos, világossá vált folytatása a sötét életfolyamnak, amely a mélyből önkénytelen áradással felfakad, csak végrehajtója annak, amit az élet alapöszöne parancsol. Gundolf igen szép és szemléltető képet is talál annak az összefüggésnek a kifejezésére, amely a költő és műve közt van. Szerinte *Goethe művei évgyűrűk a goethei fejlődés törzsén és nem állomások ennek a fejlődésnek előrehaladó vonalán*. Éppen ezért életrajzában Goethe műveit adja címül könyve egyes fejezeteinek s ezek köré csoportosítja az életrajzi adatokat is.

Ugyanezt a módszert követi Stefan Georgérről írt nagy tanulmányában. George mindig, már első feltűnést keltő nagy művében is mint mozgató erő szerepelt. Gundolf számára Georgéban testesült meg legteljesebben az a fogalom, amelyet Gundolf *«Gesamtmenschnek»* nevez s amelyben Nietzsche Übermenschének mintájára minden örök és isteni eredetű emberi nagyságot egyesítő, magasabbrendű típust látott. Georgeban az örökké angarde állásban maradó feszültséget, a pillanatra nem lohadó elragadtatást érezte. Szinte vallásos tisztelettel vette körül Georgét és egyáltalában nem látszik túlzásnak Charles du Bosnak az a véleménye, hogy Gundolf ebben a művében első teológusa egy új vallásnak és könyve körülbelül úgy viszonylik George művéhez, mint az egyházatyák kommentárjai a Zsoltárokhoz és az Énekek énekéhez.

Gundolf a költészetről és a költőkről írt, de a költészetben és a költőkben mindig a géniust, az örök emberi és a világszellem eggyéolvadt megtestesülését kereste és azoknak az elévülhetetlen erőknek lobogását, amelyek az életre mindig termékenyítően hatnak.

Dilthey járt előtte ezen az úton és a mai esztétika legmagasabb színvonalú mesterei *Borchardt*, *Kasznér*, *Charles du Bos*, *Andre Juarés*, *A. G. Borghese* haladtak együtt vele. De nem volt senki, aki tárgyi tudásban, egyetemes áttekintésben, a dolgok mélyére való hatolás intenzitásában, a dialektika és a logikai összekapcsolások élességében a legtalálhatóbb kifejezések, intuitív megtalálásában fölülmulta volna. A romantikus lobogásnak és színességnek s a klasszikus tökély kiegyensúlyozottságának két véglete forrott harmóniává benne. Talán most, amikor a nyugtalan kísérletezés korszaka után az újjáépítés vágyának jelei mutatkoznak irodalomban és művészetben, meg fogják érezni, hogy ez a sugárzó szellem mennyi termékenyítő csirát, mennyi új, lendületre feszítő erőt halmozott fel, ha nem is halhatatlan, de örök életenergiáktól duzzadó művében.

Kállay Miklós.